

До 175-річчя
Національного
педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

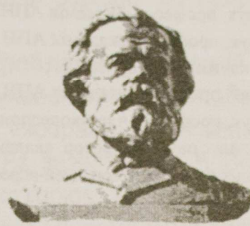
СЕРІЯ 12

ПСИХОЛОГІЧНІ
НАУКИ

ВИПУСК 25 (49)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
НПУ імені М.П.Драгоманова

ПСИХОЛОГІЧНІ
НАУКИ

Серія 12
Випуск 25 (49)

КИЇВ – 2009

Редакційна рада:

В.П.Андрушенко	доктор філософських наук, професор, академік, АПН України, ректор НПУ імені М.П. Драгоманова (голова Редакційної ради)
А.Т.Авдієвський	Почесний доктор, професор, академік АПН України
В.П.Бех	доктор філософських наук, професор;
О.В.Биковська	кандидат педагогічних наук, доцент
В.І.Бондар	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
Г.І.Волинка	доктор філософських наук, професор, академік УАПН (заступник голови Редакційної ради)
А.П.Грищенко	доктор філологічних наук, професор, академік АПН України
П.В.Дмитренко	кандидат педагогічних наук, професор
І.І.Дробот	доктор історичних наук, професор
М.І.Жалдак	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
Л.І.Машко	доктор філологічних наук, професор, академік АПН України
О.Г.Мороз	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
О.С.Падалка	кандидат педагогічних наук, професор
В.М.Синьов	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
В.К.Сидоренко	доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України
М.І.Шкіль	доктор фізико-математичних наук, професор, академік АПН України
М.І.Шут	доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент АПН України

Відповідальні редактори

Долинська Л.В., кандидат психологічних наук, професор

Редакційна колегія

Максименко С.Д., дійсний член АПН України, доктор психологічних наук, професор.
Чепелева Н.В., член-кореспондент АПН України, доктор психологічних наук, професор.
Говорун Т.В., доктор психологічних наук, професор.
Приходько Ю.О., доктор психологічних наук, професор.
Фомічова Л.І., доктор психологічних наук, професор.
Титаренко Т.М., доктор психологічних наук, професор.
Долинська Л.В., кандидат психологічних наук, професор.

Збірник зареєстровано у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України. Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації від 01.06.2004. Серія КВ № 8818.
Вища атестаційна комісія України визнала журнал фаховим виданням з психологічних наук (Постанова Президії ВАК України №3-05/7 від 30.06.2004).

Схвалено рішенням Вченої ради
НПУ імені М.П.Драгоманова

© НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009

Шастко І.М. Психологічні характеристики особистісних корелятивів амбівалентності латентного материнства в юнацькому віці.....	107
--	-----

Розділ III. ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА

Ткачишина О.Р. Проблема соціально-психологічної адаптації майбутніх програмістів у процесі навчання у ВНЗ.....	114
Харченко С.В. Психологічні прояви стресових станів у студентів-першокурсників під час адаптації до вищого навчального закладу.....	119
Шевченко С.І. Врахування індивідуальних поведінкових характеристик особистості при побудові системи трудової мотивації.....	126
Давигора Ю.І. Психологічні особливості формування відповідального ставлення до збереження та зміцнення власного здоров'я у студентської молоді.....	131
Кукулєнко-Лук'янець І.В. Значення Я-концепції у становленні професійної самосвідомості жінки-викладача.....	136
Березовська І.В. Психологічні особливості особистості студентів з різними рівнями вольової сфери.....	141
Стасюк У.Л. Психосемантична структура мотиваційної сфери майбутніх психологів.....	149
Лобода О.В. Творча активність як мотиваційне ядро в здійсненні творчої професійної діяльності психолога-практика.....	156
Дідик Н.М. Особистісні якості ефективного практичного психолога.....	162
Романовська Д.Д. До проблеми формування особистісної стратегії професійної діяльності практичного психолога.....	168
Жовнірук А.І. Роль акцентуації цілі викладачем в процесі мнемічної діяльності студентів на матеріалі англomовного аудіювання.....	174
Дуса О.В. Психологічний аналіз оперативно-розшукового прогнозування.....	179
Скрябін О.М. Роль соціального інтелекту у розвитку комунікативної компетентності працівників карного розшуку.....	185
Поплавська А.П. Психологічні особливості кар'єрних орієнтацій працівників податкової служби.....	190
Мамічева О.В. Предметно-педагогічні здібності викладачів-філологів.....	195
Кочкурова О.В. Динаміка професійної ідентичності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.....	200
Темрук О.В. Здатність до психологічної близькості з іншими людьми як структурний компонент особистісної зрілості майбутнього вчителя.....	205

Психологічні особливості особистості студентів з різними рівнями
вольової сфери

Актуальність дослідження розвитку вольової сфери студентів обумовлена як теоретичними, так і практичними аспектами сучасної психології. Вольові якості входять до переліку професійно-важливих майже в усіх спеціальностях, їх належний рівень є необхідною умовою ефективної діяльності.

Аналіз робіт вчених (Є.П. Ільїн[4], Н.І. Пов'якель[7], А.Ц. Пуні[9], Т.О. Тріфанова[10] та ін..) показав, що кожна конкретна діяльність вимагає від людини залучення певних вольових якостей, тому їх прояв вивчають у навчальній та професійній діяльності. Також дослідження О.В. Бикова[1], Н.Г. Макарової[6], Т.О. Тріфанової[10], С.М. Шингаєва[11] та ін. засвідчують, що у певної частини студентів виявлені суттєві проблеми, пов'язані з необхідністю долати

141

труднощі та перешкоди як в життєвих ситуаціях, так і у навчально-професійній діяльності. У цілому ряді досліджень [1], [2], [4], [8], [9] та ін. констатується, що вибір специфіки навчально-професійної діяльності та залучення до неї певною мірою обумовлюються особистісною спрямованістю та власною індивідуальністю вольової сфери. Різні рівні розвитку вольової сфери у студентів можуть або сприяти опануванню професійною діяльністю, або, навпаки, посилювати неспроможність змінюватися і міняти свою поведінку, що призводить до кризових моментів в розвитку особистості.

Тому метою даної роботи є вивчення особливостей особистості студентів з різним рівнем розвитку вольових якостей.

У дослідженні ми виходили з припущення про те, що студенти, які віднесені до однакових за рівнем прояву вольових якостей груп, але мають різну навчально-професійну спрямованість, суттєво відрізняються за особливостями особистості.

Для досягнення мети нами було проведено дослідження зі застосуванням таких методів: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури; психодіагностичні методи: методика дослідження самооцінки вольових якостей студентів Н.Б. Стамбулової, опитувальник вольового самоконтролю (ВСК) А.П. Зверькова та Є.В. Ейдмана, методика діагностики емоційної зрілості О.Я. Чебикіна, 16 PF опитувальник Р.Кеттелла, методика діагностики особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса, методика дослідження локусу контролю Дж. Роттера; методи математичної статистики.

У дослідженні взяли участь 410 студентів вищих навчальних закладів м. Житомира.

Вивчення даних наукової літератури з досліджуваної проблеми показало, що існують професії які висувають свої специфічні вимоги до вольових якостей людини. При цьому сама навчально-професійна підготовка також суттєво впливає на розвиток цих якостей. Найбільш досліджений прояв волі в спортивній діяльності (І.Є. Будовський, Є.П. Ільїн, А.Ц. Пуні, П.А. Рудик, Є.П. Щербаков та ін.). Також вивчався розвиток вольової сфери в професійній діяльності працівників державної служби (Л.Г. Дика, Т.М. Копченова та ін.), військових (С.М. Шингаєв та ін.), педагогів (Н.Ф.Джужа, І.Є.Стрелкова та ін.), психологів (Н.І. Пов'якель та ін.) та у представників інших професій.

На думку деяких вчених (О.В. Биков[1], В.А. Іванніков[3], В.К.Калін[5], А.Ц. Пуні[7] та ін.), недостатній розвиток вольової регуляції призводить до посилення невпевненості, тривожності, заниженої самооцінки. Такі фактори негативно впливають на ефективність діяльності, заважають створенню стану змобілізованості для успішного здійснення діяльності.

Водночас, у роботах Л.Г. Дикої, В.К. Каліна, Н.І. Пов'якель, Т.О. Тріфанової та ін. вказується, що ефективність діяльності забезпечується високим розвитком вольових якостей та наявністю необхідних знань та вмінь управління власною поведінкою, високим самоконтролем, саморегуляцією.

Досліджуючи специфіку особливостей особистості студентів різних спеціальностей, ми прагнули уточнити, які з них більшою мірою пов'язані з формуванням саме вольових якостей.

Результати аналізу відмінностей показали, що у студентів факультету правознавства з високим та низьким рівнем розвитку вольової сфери існують статистично достовірні розбіжності за всіма показниками прояву цих якостей. Найбільш значимі з них існують за показниками самовладання та витримки ($t=8,43$; $p<0,001$), наполегливості та завзятості ($t=7,95$; $p<0,001$), цілеспрямованості ($t=7,77$; $p<0,001$) та вольового самоконтролю ($t=7,69$; $p<0,001$).

Також виділені за рівнем розвитку вольових якостей групи досить суттєво відрізняються за особливостями особистості. Виявлені відмінності вказують на вищу емоційну стійкість ($t=5,18$; $p<0,01$), соціальну сміливість ($t=3,80$; $p<0,01$), впевненість у собі ($t=4,61$; $p<0,01$) респондентів з високо розвиненою вольовою сферою цього факультету. Крім цього, вони мають вищий рівень інтелекту та емпатійності. Встановлені статистично достовірні відмінності за показниками

142

локусу контролю ($t=3,85$; $p<0,01$) та мотивації до успіху ($t=2,72$; $p<0,01$), які значно переважають у представників з високим рівнем прояву вольових якостей.

Розглянувши внутрішні взаємозв'язки між вольовими якостями у визначених групах, ми виявили що найбільш тісно вольові якості пов'язані між собою у тих студентів, у яких вони на високому рівні.

Поведений аналіз кореляційних зв'язків, які представляють високо розвинену вольову сферу студентів правознавства, дозволив виявити значущі зв'язки між показником цілеспрямованості та наполегливості, завзятості ($r=0,43$; $p<0,05$), ініціативності, самостійності ($r=0,45$; $p<0,05$), самовладання, витримки ($r=0,45$; $p<0,05$), вольовим самоконтролем ($r=0,38$; $p<0,05$), наполегливістю ($r=0,37$; $p<0,05$) та ін. Виходячи з наведеного, можна

стверджувати, що у студентів-правознавців з високим рівнем розвитку вольових якостей їх прояв характеризуються цілісністю та сформованістю.

При розгляді кореляційних взаємозв'язків показників вольових якостей з особливостями особистості було встановлено, що показник цілеспрямованості корелює з ініціативністю ($r = 0,43$; $p < 0,05$) та соціальною сміливістю ($r = 0,47$; $p < 0,01$). Вираженість показника ініціативності та самостійності позитивно корелює з прагненням домінувати ($r = 0,48$; $p < 0,01$), імпульсивністю ($r = 0,51$; $p < 0,01$), дипломатичністю ($r = 0,41$; $p < 0,05$) та негативно - з нонконформізмом ($r = -0,44$; $p < 0,05$) та мотивацією уникнення невдач ($r = -0,50$; $p < 0,01$). Вольовий самоконтроль високо значимо корелює з домінантністю ($r = 0,50$; $p < 0,01$); наполегливість з високим самоконтролем ($r = 0,42$; $p < 0,05$).

Отже, студентів факультету правознавства з високорозвиненою вольовою сферою характеризує тісний зв'язок вольових якостей між собою. Також встановлені взаємозв'язки цих якостей з особливостями особистості: домінантності, імпульсивності, соціальної сміливості, конформізму, що вказує на прагнення молоді досягати власних цілей та їх активну життєву позицію.

Результати дослідження студентів правознавства з низьким рівнем розвитку вольових якостей виявили незначну кількість значущих кореляційних зв'язків між різними вольовими якостями. Так, зокрема, показник сміливості та рішучість позитивно корелює з цілеспрямованістю ($r = 0,53$; $p < 0,01$), наполегливістю та завзятістю ($r = 0,34$; $p < 0,05$) та негативно - з самовладанням ($r = -0,35$; $p < 0,05$). Вольовий самоконтроль корелює з ініціативністю та самостійністю ($r = 0,35$; $p < 0,05$), наполегливістю ($r = 0,85$; $p < 0,01$) та самовладанням ($r = 0,38$; $p < 0,05$).

Що ж до взаємозв'язку вольових якостей з особливостями особистості цієї групи, то тут встановлено такі кореляційні зв'язки: показник цілеспрямованості корелює з мотивацією уникнення невдач ($r = 0,34$; $p < 0,05$), дипломатичністю ($r = 0,36$; $p < 0,05$), високим самоконтролем ($r = 0,35$; $p < 0,05$) та інтернальним локусом контролю ($r = 0,35$; $p < 0,05$); показник ініціативності, самостійності позитивно корелює з домінантністю ($r = 0,34$; $p < 0,05$) та

нонконформізмом ($r = 0,38$; $p < 0,05$); між сміливістю та рішучістю наявний зв'язок з інтернальним локусом контролю ($r = 0,37$; $p < 0,05$); наполегливість, завзятість високо значимо корелює з дипломатичністю ($r = 0,43$; $p < 0,01$); самовладання та витримка обернено корелює з тривожністю ($r = - 0,41$; $p < 0,05$) та напруженістю ($r = - 0,42$; $p < 0,01$); вольовий самоконтроль корелює з високою нормативністю поведінки ($r = 0,33$; $p < 0,05$); саморегуляція негативно корелює з мотивацією уникнення невдач ($r = - 0,33$; $p < 0,05$).

Отримані результати свідчать про те, що в групі студентів факультету правознавства з низьким рівнем розвитку вольової сфери їх прояв має ситуативний характер та пов'язаний з такими особливостями особистості як: дипломатичність, домінантність, низька тривожність, розслабленість та мотивація уникання невдач. Таким чином молодь цієї групи для вирішення

143

життєвих ситуацій використовує засоби, які не вимагають прояву вольових зусиль та додання перешкод.

Таким чином, порівнюючи виділені групи студентів факультету правознавства, можна зазначити, що вони розрізняються не лише за рівнем прояву вольових якостей, але й за особливостями особистості. Особам з високим рівнем розвитку вольової сфери властиві сміливість, експресивність, незалежність, конформізм. На відміну від них, студенти з низьким рівнем розвитку вольових якостей характеризуються дипломатичністю, розслабленістю, безпечністю та мотивацією уникання невдач.

Аналізуючи розбіжності між групами студентів історичного факультету з високим та низьким рівнем розвитку вольової сфери, встановлено статистично достовірні відмінності за всіма показниками прояву цих якостей. Так найбільш значимі з них виявлені за показниками вираженості цілеспрямованості ($t = 10,80$; $p < 0,001$), наполегливості та завзятості ($t = 10,28$; $p < 0,001$), ($t = 10,32$; $p < 0,001$) та вольового самоконтролю ($t = 7,77$; $p < 0,001$).

Розгляд показників, що пов'язані з особливостями особистості, показав, що історики з високим рівнем розвитку вольової сфери характеризуються

більшою соціальною сміливістю ($t = 4,70$; $p < 0,001$), імпульсивністю ($t = 3,08$; $p < 0,001$), більш емоційно стійкі ($t = 4,90$; $p < 0,001$), мають вищу нормативність поведінки ($t = 2,64$; $p < 0,01$), самоконтроль ($t = 3,83$; $p < 0,001$) та мотивацію до успіху ($t = 4,82$; $p < 0,001$). Для групи з низьким рівнем розвитку вольової сфери притаманна дипломатичність ($t = 2,20$; $p < 0,05$), невпевненість у собі ($t = 3,78$; $p < 0,001$), напруженість та занепокоєння ($t = 5,39$; $p < 0,001$). Отже, виділені за рівнем розвитку вольових якостей групи також досить суттєво різняться за притаманними їм особливостями особистості.

Кореляційний аналіз взаємозв'язків вольових якостей студентів-істориків встановив наявність значної кількості внутрішніх зв'язків цих якостей між собою. Їх найбільша кількість встановлена за показником цілеспрямованості. Вона позитивно корелює з наполегливістю та завзятістю ($r = 0,59$; $p < 0,01$), цілеспрямованістю ($r = 0,55$; $p < 0,01$), ініціативністю та самостійністю ($r = 0,34$; $p < 0,05$) та негативно з самовладанням ($r = 0,41$; $p < 0,01$), що вказує на прагнення досліджуваних досягти поставленої мети за рахунок власної надмірної активності. Значна кількість зв'язків зосереджених навколо показників цілеспрямованості, ініціативності та самостійності вказує на досить активну позицію досліджуваних при досягненні запланованого.

Подальший розгляд отриманих даних спрямований в площину кореляційного аналізу між показниками вольових якостей та особливостями особистості. Результати дослідження показали, що цілеспрямованість корелює з товариськістю ($r = 0,43$; $p < 0,01$) та мотивацією до успіху ($r = 0,41$; $p < 0,01$). Показник сміливості та рішучості корелює: позитивно з інтелектом ($r = 0,54$; $p < 0,01$), імпульсивністю ($r = 0,47$; $p < 0,01$) та негативно з тривожністю ($r = -0,49$; $p < 0,01$), мотивацією до успіху ($r = -0,35$; $p < 0,05$). Показник ініціативності та самостійності позитивно корелює з інтелектом ($r = 0,44$; $p < 0,01$), імпульсивністю ($r = 0,45$; $p < 0,01$), соціальною сміливістю ($r = 0,48$; $p < 0,01$) та негативно з тривожністю ($r = -0,41$; $p < 0,01$). Досить велику кількість зв'язків має показник вольового самоконтролю, він позитивно корелює з радикалізмом ($r = 0,50$; $p < 0,01$) та негативно з експресивністю ($r = -0,36$; $p < 0,05$), емпатійністю

($r = -0,46$; $p < 0,01$), дипломатичністю ($r = -0,39$; $p < 0,05$) та нонконформізмом ($r = -0,40$; $p < 0,01$).

Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що в студентів історичного факультету з високим рівнем розвитку вольової сфери спостерігаються тісні внутрішні взаємозв'язки між вольовими якостями, що дозволяє нам говорити про їх інтегрованість. Результати кореляційного аналізу вольових якостей з особливостями особистості засвідчили наявність взаємозв'язків з імпульсивністю, соціальною сміливістю, впевненістю в собі, радикалізмом та інтелектом. Отже, у студентів-істориків прояв вольових якостей тісно пов'язаний з емоційною та інтелектуальною сферами, що, можливо, обумовлюється спрямованістю майбутньої професійної діяльності.

144

Визначаючи кореляційні взаємозв'язки між вольовими якостями у студентів-істориків з низьким рівнем розвитку вольової сфери, ми встановили незначну їх кількість. Зокрема, цілеспрямованість корелює зі сміливістю та рішучістю ($r = 0,46$; $p < 0,01$), а також з наполегливістю ($r = 0,37$; $p < 0,05$). Також встановлені значущі взаємозв'язки між сміливістю, рішучістю, наполегливістю ($r = 0,40$; $p < 0,01$) та емоційною саморегуляцією ($r = 0,41$; $p < 0,01$). Водночас, для більшості вольових якостей характерними є поодинокі кореляційні зв'язки з різними параметрами в межах однієї якості. Такий характер зв'язків може бути пояснений ситуативним проявом певних вольових якостей та впливати на загальний низький рівень розвитку вольової сфери особистості.

Подальший розгляд особливостей взаємозв'язку вольових якостей з особливостями особистості дозволив встановити, що цілеспрямованість позитивно корелює з нормативністю поведінки ($r = 0,37$; $p < 0,05$) та негативно з тривожністю ($r = -0,43$; $p < 0,05$) і мотивацією уникання невдач ($r = -0,35$; $p < 0,05$). Наполегливість та завзятість взаємопов'язана з емоційною стійкістю ($r = 0,39$; $p < 0,05$) та нормативністю поведінки ($r = 0,44$; $p < 0,05$). Прояв ініціативності та самостійності у цієї групи досліджуваних пов'язаний з соціальною сміливістю ($r = 0,39$; $p < 0,05$). Показник вольового самоконтролю

позитивно корелює з емоційною стійкістю ($r = 0,39$; $p < 0,05$), високим самоконтролем ($r = 0,45$; $p < 0,01$) та негативно з тривожністю ($r = - 0,43$; $p < 0,05$) та напруженістю ($r = - 0,49$; $p < 0,01$), з цими особливостями особистості значимо корелює наполегливість.

Виходячи з отриманих даних, можна відзначити, що студентів історичного факультету з низьким рівнем розвитку вольової сфери характеризують незначні взаємозв'язки між різними вольовими якостями, а також їх зв'язок з такими особливостями особистості: емоційна стійкість, соціальна сміливість, низька тривожність, розслабленість та недостатня мотивація уникання невдач. Отримані дані вказують, що за рахунок впевненості та врівноваженості представники цієї групи вирішують поставлені завдання, водночас, часте потрапляння в ситуації, які вимагають прояву активності знижує ефективність їх вирішення.

Порівнюючи групи студентів історичного факультету з високим та низьким рівнем розвитку вольової сфери, можна стверджувати, що вони суттєво різняться за внутрішніми взаємозв'язками: для групи з високим рівнем притаманний системний прояв вольових якостей, у студентів з низьким рівнем їх прояв носить хаотичний, ситуативний характер. Щодо особливостей особистості, то впевненість у собі, соціальна сміливість та розслабленість притаманні обом групам досліджуваних. Проте в групі з високим рівнем наявні такі властивості, які вказують на їх досить активну позицію: товариськість, імпульсивність, прямолінійність та радикалізм. Щодо осіб з низьким рівнем, то їм притаманні такі риси: емоційна стійкість, нормативність поведінки, що вказує на їх небажання потрапляти в ситуації, які будуть потребувати докладання певних зусиль. Останнє підтверджується наявністю взаємозв'язку мотивації до успіху з показником самовладання.

У студентів факультету іноземних мов з високим та низьким рівнем розвитку вольової сфери встановлено суттєві розбіжності за всіма діагностованими показниками. Найбільш значущі з них існують за показниками цілеспрямованості ($t = 9,06$; $p < 0,001$), наполегливості на завзятості ($t = 10,45$;

$p < 0,001$), сміливості та рішучості ($t = 10,12$; $p < 0,001$), ініціативності та самостійності ($t = 9,08$; $p < 0,001$).

За показниками, що пов'язані з особливостями особистості, також були виявлені значні відмінності в виділених групах. Так студенти факультету іноземних мов, що мають високий рівень розвитку вольової сфери, більш емоційно стійкі ($t = 3,86$; $p < 0,001$), впевнені в собі ($t = 5,88$; $p < 0,001$), сміливі ($t = 3,89$; $p < 0,001$) мають вищий самоконтроль ($t = 4,52$; $p < 0,001$), локус контроль ($t = 4,83$; $p < 0,001$) та більш мотивовані на успіх ($t = 5,27$; $p < 0,001$), ніж студенти з низьким рівнем розвитку вольової сфери.

145

З метою виявлення провідних чинників, які визначають прояв вольової сфери в групах з високим та низьким її рівнем, нами було проведено кореляційний аналіз даних студентів факультету іноземних мов.

Розгляд внутрішніх взаємозв'язків вольових якостей в групі студентів з високим рівнем їх розвитку встановив наявність високо значущих кореляцій. Плеяда взаємозв'язків утворена навколо показника самовладання, який позитивно корелює з самовладанням та витримкою ($r = 0,51$; $p < 0,05$), вольовим самоконтролем ($r = 0,76$; $p < 0,01$), наполегливістю ($r = 0,60$; $p < 0,01$) та негативно - з ініціативністю та самостійністю ($r = - 0,47$; $p < 0,05$). Слід зазначити, що в цій групі виявлені негативні зв'язки показника ініціативності та самостійності з різними вольовими якостями, що може свідчити про їх відносно пасивну позицію.

Подальший кореляційний аналіз встановив певні взаємозв'язки вольових якостей з особливостями особистості. Так показник цілеспрямованості корелює з соціальною сміливістю ($r = 0,67$; $p < 0,01$); сміливості та рішучості з товарищкістю ($r = 0,60$; $p < 0,01$); ініціативності та самостійності позитивно корелює з прагненням домінувати ($r = 0,53$; $p < 0,01$), соціальною сміливістю ($r = 0,53$; $p < 0,01$) та негативно з самоконтролем ($r = - 0,49$; $p < 0,05$). Наполегливість та завзятість корелює з товарищкістю ($r = 0,49$; $p < 0,05$) та мотивацією до успіху ($r = 0,47$; $p < 0,05$). Слід зазначити, що для цієї групи

досліджуваних характерними виявилися значущі зв'язки між показником інтелекту та певними вольовими якостями: самовладанням та витримкою ($r = 0,55$; $p < 0,05$), вольовим самоконтролем ($r = 0,65$; $p < 0,01$), наполегливістю ($r = 0,59$; $p < 0,01$). Також показник самовладання пов'язаний з інтернальним локусом контролю ($r = 0,72$; $p < 0,01$).

Узагальнюючи наведене, можна сказати, що студентів факультету іноземних мов з високим рівнем розвитку вольових якостей характеризує тісний взаємозв'язок показників вольових якостей, які пов'язані з саморегуляцією, та прояв цих якостей у таких особливостях особистості: товариськість, прагнення до домінантності, соціальна сміливість, абстрактність мислення та інтернальний локус контролю.

У групі студентів факультету іноземних мов з низьким рівнем розвитку вольової сфери виявлено значну кількість взаємозв'язків між цими якостями. Найбільша їх кількість виявлена навколо показника наполегливості та завзятості, який позитивно корелює з цілеспрямованістю ($r = 0,38$; $p < 0,05$), самовладанням та витримкою ($r = 0,28$; $p < 0,05$), вольовим самоконтролем ($r = 0,32$; $p < 0,05$). Отримані результати вказують на те, що студенти факультету іноземних мов з низьким рівнем розвитку вольової сфери досягають власних цілей та вирішують поставлені завдання за рахунок саморегулятивних проявів та намагаються не потрапляти в ситуації, в яких необхідно виконувати діяльність із власної ініціативи.

Подальший аналіз отриманих даних виявив значні взаємозв'язки різних вольових якостей з особливостями особистості. Цілеспрямованість позитивно корелює з експресивністю ($r = 0,29$; $p < 0,05$), вольовим самоконтролем ($r = 0,32$; $p < 0,05$), та негативно - з імпульсивністю ($r = - 0,31$; $p < 0,05$). Між цілеспрямованістю та деякими особливостями особистості також встановлені високозначущі зв'язки: позитивні - з вольовим самоконтролем ($r = 0,39$; $p < 0,01$) та мотивацією до уникання невдач ($r = 0,30$; $p < 0,05$), негативний - з радикалізмом ($r = 0,39$; $p < 0,01$). Показник сміливості та рішучості негативно корелює з показником інтелекту ($r = - 0,35$; $p < 0,01$).

Плеяда взаємозв'язків утворюються навколо показника наполегливості та завзятості, який позитивно корелює з тривожністю ($r = 0,28$; $p < 0,05$), самоконтролем ($r = 0,37$; $p < 0,01$), мотивацією до успіху ($r = 0,52$; $p < 0,01$) та мотивацією уникання невдач ($r = 0,43$; $p < 0,01$). Негативна кореляція цього показника встановлена з імпульсивністю ($r = -0,36$; $p < 0,01$) та соціальною сміливістю ($r = -0,33$; $p < 0,05$). Тобто, можна припустити, що особливості особистості обережності, стриманості, мотивації уникання невдач знижують потребу в досягненні складних цілей та необхідності проявляти вольові якості.

146

Інша плеяда була встановлена навколо показника вольового самоконтролю. Він позитивно корелює з мотивацією до успіху ($r = 0,33$; $p < 0,05$) та уникнення невдач ($r = 0,31$; $p < 0,05$), негативно - з товариськістю ($r = -0,35$; $p < 0,01$), радикалізмом ($r = -0,37$; $p < 0,01$), напруженістю ($r = -0,30$; $p < 0,05$), отже, отримані дані вказують на пасивну позицію досліджуваних, яка проявляється в прагненні уникати ситуації, які потребують прояву вольового самоконтролю.

Узагальнюючи отримані результати, можна стверджувати, що в цій групі досліджуваних низький прояв вольових якостей характеризується інтегрованістю, що суттєво відображається в особливостях особистості: низькій експресивності, замкнутості, стриманості та обережності, мотивація до успіху посилюється впевненістю в собі та прагненням обминути невдачі.

Порівнюючи групи студентів факультету іноземних мов з високим та низьким рівнем розвитку вольових якостей, слід зазначити, що кожна з них характеризується певною внутрішньою узгодженістю в прояві цих якостей. Також такі групи суттєво різняться за особливостями особистості. Встановлені протилежні взаємозв'язки за показниками інтелекту, товариськості, соціальної сміливості. В групі з низьким рівнем виявлені кореляційні плеяди взаємозв'язку показників, що пов'язані з саморегуляцією, з замкнутістю та байдужістю, низькою експресивністю, впевненістю та розслабленістю.

Порівняння результатів у групах курсантів військового інституту з високим та низьким рівнем прояву вольової сфери встановило наявність

статистично достовірних відмінностей за показниками сміливості та рішучості ($t=6,46$; $p<0,001$), вольового самоконтролю ($t=6,47$; $p<0,001$) та емоційної саморегуляції ($t=6,10$; $p<0,001$).

Щодо особливостей особистості, то курсанти військового інституту з високим рівнем прояву вольової сфери характеризуються вищою емпатійністю ($t=4,59$; $p<0,001$), емоційною стійкістю ($t=3,09$; $p<0,01$), високою нормативністю поведінки ($t=2,99$; $p<0,01$), соціальною сміливістю ($t=4,73$; $p<0,001$), самоконтролем ($t=4,00$; $p<0,001$) та локусом контролю ($t=2,56$; $p<0,01$). У групі з низьким рівнем досліджувані мають вищу тривожність ($t=4,47$; $p<0,001$), напруженість та занепокоєння ($t=2,62$; $p<0,01$), підозрілість стосовно людей ($t=2,09$; $p<0,05$).

Подальший аналіз показав, що в структурі кореляційних зв'язків, виявлених у курсантів військового інституту з високо розвинутими вольовими якостями, виявлено їх тісні взаємозв'язки між собою. Найбільша кількість кореляційних зв'язків виявлена навколо показника сміливості та рішучості, який позитивно корелює з цілеспрямованістю ($r=0,57$; $p<0,01$), сміливістю та рішучістю ($r=0,48$; $p<0,01$), наполегливістю та завзятістю ($r=0,64$; $p<0,01$), самовладанням та витримкою ($r=0,37$; $p<0,05$), вольовим самоконтролем ($r=0,37$; $p<0,05$), та наполегливістю ($r=0,49$; $p<0,01$). Також встановлена плеяда взаємозв'язків навколо показника наполегливості, який позитивно корелює з цілеспрямованістю ($r=0,47$; $p<0,05$), ініціативністю та самостійністю ($r=0,43$; $p<0,05$), самовладанням та витримкою ($r=0,63$; $p<0,01$). Отже, характерним для кореляційної структури взаємозв'язків показників вольових якостей військових курсантів цієї групи є їх значущі позитивні кореляції між собою. Така структура кореляційних зв'язків може свідчити, що у цій групі вольова сфера характеризується цілісністю та інтегрованістю.

Аналіз взаємозв'язків вольових якостей з особливостями особистості показав, що найбільша їх кількість зібрана навколо показника соціальної сміливості, який корелює з наполегливістю та завзятістю ($r=0,46$; $p<0,05$), сміливістю та рішучістю ($r=0,37$; $p<0,05$), ініціативністю та самостійністю

($r = 0,41$; $p < 0,05$), самовладанням та витримкою ($r = 0,52$; $p < 0,01$), вольовим самоконтролем ($r = 0,38$; $p < 0,05$). Вольовий самоконтроль обернено пов'язаний з напруженістю та занепокоєнням ($r = - 0,42$; $p < 0,05$), а самовладання негативно корелює з підозрілістю ($r = - 0,39$; $p < 0,05$).

Враховуючи отримані результати, ми можемо стверджувати, що в курсантів військового інституту з високим рівнем розвитку вольової сфери вона має характер цілісного системного утворення в структурі особистості та обумовлюється деякими особливостями особистості,

147

зокрема, товариськістю та доброзичливістю. Водночас, ми можемо припустити, що в цій групі досліджуваних прояв вольових якостей залежить не тільки від особливостей особистості, а більшою мірою від завдань та вимог майбутньої професійної діяльності.

У групі курсантів військового інституту з низьким рівнем прояву вольових якостей виявлено, що показник самовладання та витримки позитивно корелює з наполегливістю та завзяттям ($r = 0,75$; $p < 0,01$), вольовий самоконтроль взаємопов'язаний з наполегливістю ($r = 0,83$; $p < 0,01$). Така незначна кількість взаємозв'язків між вольовими якостями може свідчити про те, що їх низький прояв носить ситуативний та випадковий характер, а вирішення необхідних завдань здійснюється за допомогою інших особистісних проявів.

Подальший аналіз отриманих даних засвідчив певні взаємозв'язки між показниками вольових якостей з особливостями особистості. Сміливість та рішучість негативно корелює з напруженістю та занепокоєнням ($r = - 0,82$; $p < 0,01$) та інтернальним локусом контролю ($r = - 0,73$; $p < 0,05$). Між вираженістю наполегливості та завзятості виявлений негативний зв'язок з емпатією ($r = - 0,67$; $p < 0,05$) та імпульсивністю ($r = - 0,75$; $p < 0,01$). Показники цілеспрямованості, ініціативності та самостійності негативно корелюють з мотивацією до уникнення невдач ($r = - 0,78$; $p < 0,01$), ($r = - 0,62$; $p < 0,05$) відповідно. Показник самовладання позитивно корелює з мотивацією до

уникання невдач ($r = 0,63$; $p < 0,05$), негативно з експресивністю ($r = - 0,68$; $p < 0,05$) та тривожністю ($r = -0,65$; $p < 0,05$).

Узагальнюючи отримані результати, можна стверджувати, що в групі курсантів військового інституту з низьким рівнем розвитку вольової сфери прояв цих якостей має ситуативний характер та обумовлюється такими особливостями особистості: стриманість, низька експресивність, впевненість в собі, розслабленість. Також можна вказати, що для цієї групи мотивація уникання невдач пов'язана з самовладанням, та має обернений її прояв з активністю.

Порівнюючи курсантів військового інституту з високим та низьким рівнем розвитку вольових якостей можна відзначити, що вказані групи суттєво відрізняються за особливостями інтеркореляційних взаємозв'язків вольових якостей. Також, на відміну від курсантів з низьким рівнем розвитку вольової сфери, у групі з високим їх рівнем особливості особистості відіграють не таке важливе значення, а досягнення поставлених цілей відбувається за рахунок вольових зусиль та долавання перешкод.

Підсумовуючи результати виконаного дослідження, можна зробити висновки, що виділені на основі різної навчально-професійної спрямованості та рівня прояву вольових якостей групи досить суттєво різняться як за внутрішньою узгодженістю вольових якостей, так і за особливостями особистості.

Література

1. Быков А.В. Генезис волевой регуляции. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 112с.
2. Высоцкий А.И. Экспериментальное изучение волевой активности // Экспериментальное изучение волевой активности. – Рязань. : РГПИ 1986. – С. 24-38.
3. Иванников В.А. К сущности волевого поведения // Психологический журнал. – 1985. –Т.6, № 3. –С. 47-55.
4. Ильин Е.П. Психология воли – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 288с.

5. Калинин В.К. Волевая регуляция деятельности: Автореф. дис...д-ра психол. наук: 19.00.01. – Тбилиси, 1989. – 36 с.
6. Макарова Н.Г. Половые и гендерные различия в проявлении волевых свойств личности. – М.: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 2005. – 197 с.
7. Пов'якель Н.І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: Монографія. – Київ, НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2003. – 295 с.
8. Прядеин В.П. Индивидуальные различия волевой активности и их типологические предпосылки: Автореф. дисс...канд. психол.наук: 19.00.02. М., 1989. 21с.
9. Пуни А.Ц. Воспитание воли спортсмена. – М- Л., 1958. – 66с.
10. Трифанова Т.А. Особенности волевого компонента при целенаправленном развитии способности к самоуправлению. Автореф. дисс... канд. психол. наук:19.00.01. – Казань, 2004. – 22 с.
11. Шингаев С.М. Психодиагностика и формирование волевых качеств курсантов вуза: Автореф.дисс...канд.психол.наук: 19.00.13. –СПб, 2001. – 18с.

148

РЕЗЮМЕ

И.В.Березовская Психологические особенности личности студентов с разными уровнями волевой сферы.

Статья посвящена исследованию характера взаимосвязей между уровнем развития волевой сферы и особенностями личности студентов. Показано, что студенты, которые имеют разную учебно-профессиональную направленность и отнесены к одинаковым за уровнем развития волевых качеств группам, отличаются особенностями личности.

Березовська Ірина Володимирівна, ст. викладач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету.

М. Житомир, вул. В.Бердичівська 40.